

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ФИЛОЛОГИЯ ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ ФАКУЛЬТЕТІ
ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІ КАФЕДРАСЫ

Профессор Х.К. Мұхамбеттің
85 жылдық және профессор
А. Айғабылұлының 80 жылдық
мерейтойына арналған
«ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІ: ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ
ПАРАДИГМАЛАР ЖӘНЕ
ЛИНГВОДИДАКТИКА» атты
республикалық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

28 сәуір, 2016 жыл

Алматы
«Қазақ университеті»
2016

Баспаға филология және әлем тілдері факультеті
Ғылыми кеңесінің шешімімен ұсынылды

Редакция алқасы

ф.ғ.д., профессор Салқынбай А.Б., ф.ғ.д., профессор Әлкебаева Д.А.,
ф.ғ.к., доцент Ақымбек С.Ш., ф.ғ.к., доцент Жұмағұлова А.Ж.,
ф.ғ.к., доцент Әлімтаева Л.Т., ф.ғ.к., доцент Егізбаева Н.Ж.,
ф.ғ.к., доцент Саткенова Ж. Б.

**«Қазақ тіл білімі: лингвистикалық парадигмалар және
лингводидактика» атты республикалық ғылыми-әдістемелік
конференция материалдары – Алматы: Қазақ университеті,
2016. – 425 б.**

ISBN 978-601-04-1883-7

Конференция материалдары жинағына қазақ тіл біліміндегі басым бағыттар бойынша зерттеулер, тілді оқытудың инновациялық технологиясы туралы ғылыми ой-пікірлер енгізілген.

Жинақ филолог ғалымдарға, филология факультеттерінің студенттері мен магистранттарына, PhD докторанттарына, сонымен бірге тіл білімінің мәселелеріне қызығушылық танытатын оқырмандарға арналған.

ISBN 978-601-04-1883-7

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2016

ПРОФЕССОР Х.К. МҰХАМБЕТ ЖӘНЕ ПРОФЕССОР
А.АЙҒАБЫЛУЛЫНЫҢ ӨМІРІ МЕН ҒЫЛЫМИ
ЕҢБЕКТЕРІ ТУРАЛЫ

КЕМЕЛ ПАРАСАТ ИЕСІ

Сағындықұлы Берікбай

*филология ғылымдарының докторы, профессор
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ*

Жас кезімнен тұйықтау болып өстім. Екіншісі бірімен ә дегеннен емін-еркін сөйлесіп кете бермейтінмін. Дегенмен менің жан-дүниемді тез түсінетін адамдар өмірде кездесіп отырды. Соның бірі Хасан аға еді. Менің кандидаттық диссертацияма сыртқы пікірді ҚазГУ-дің Қазақ тілі кафедрасы беретін болып белгіленді де, 1977 жылы осында қыркүйек айында талқылау болып өтті. Бұрын таныс болмасам да, талқылау үстінде ағамыздың маған жанашырлықпен қарағаны білініп тұрды және диссертацияма байланысты құнды-құнды пікірлер айтты. 1979 жылы аталған кафедраға аға оқытушылыққа қабылданғанымда бұрыннан білетін кісілердей етене шүйіркелесіп кеттік.

Оқытушылықтың қыр-сыры туралы алғашқы әңгіме айтып берген де, өмірлік тәжірибелерімен бөліскен де осы Хасан ағам болды. Сол кезеңдерді қазір сағынышпен еске аламын. Жұмысына өте әділ қарағандықтан бұл кісімен санаспайтын әріптесі кемде-кем еді. Студенттер де қатты сыйлайтын. Сабағын нашар оқитын, мінез көрсететін студенттерді жақтырмайтын. Ол беретін сабақтарды ең нашар оқиды деген студенттердің өзі толық меңгеріп шығатын. Студенттердің мойындағаны соншалық бір-біріне: «Хасан Кәрімовтен тапсырып шықсаң, үйлене беруіңе болады», – деп қалжындайтын.

Бірде Хасан ағадан сұрадым: «Мен өзімді қатал оқытушылардың бірімін деп есептеймін. Алайда бірен-саран болса да, мінез көрсетіп қалатын студенттерді ұшыратам. Сізде ондай жағдай мүлде жоқ. Барлық студенттер алдыңызда тәк тұрады. Осының себебін түсіндіріп беріңізші!». Аға өзіме қарсы сұрақ қойды. «Әліпті таяқ деп білмейтін, оның үстіне оқуға деген мүлде ықыласы жоқ студенттерге қандай шара қолданасың?».

тілінің құдіреті жоғары, беделі асқақ екендігін нақтылай түсіп, анамыздың ақ сүтімен келген тіліміздің қадірін білуге үйретеді.

«Қазақ тілін оқыту әдістемесінде» мәтін теориясының жан-жақты қарастырылуы зерттеуді қажет етеді. Білім алушылардың құзыретті тұлға ретінде қалыптасуына мәтін ұғымының тигізер ықпалы орасан зор.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Қазақстан Республикасының Заңы. 2007 жылғы шілденің 27-сі. 319-III. Алматы, 2010.
- 2 Байтұрсынұлы А. Тіл – құрал. Алматы: «Сардар» баспасы, 2009. – 348 б.
- 3 Қазақ тіл білімінің антологиясы. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Павлодар: С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, 2010. – 256б.
- 4 Балақаев М., Томанов М., Жанпейісов Е., Манасбаев Б. Қазақ тілінің стилистикасы. – Алматы: Мектеп, 1974ж. – 192 бет.
- 5 Әбдікәрімова Т.М. Мәтін және «Ана тілі» оқулығы мәтіндемесін құраудың теориясы (монография). – Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, 2007. – 332 б.
- 6 Кәрібай Қ. «Ана тіл – асыл қазына». Алдаспан (танымдық журнал). Алматы. №1 – 2, 2013. – 18 б.
- 7 Балақаев М.Б. Қазіргі қазақ тілі: Сөз тіркесі мен жай сөйлем синтаксисі. – Астана: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2006. – 237 б.
- 8 Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған Т.Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968б.
- 9 Қалиев Ғ., Болғанбаев Ә. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. – Алматы: Сөздік – Словарь, 2006. – 264 б.

ҚАЗАҚ ТІЛІН ҮЙРЕТУ МАҚСАТЫНДА ЗАҢ САЛАСЫ МӘТІНДЕРІНЕ ПРАГМАТИКАЛЫҚ ТАЛДАУ

Шыныбекова А.К.

*филология ғылымдарының кандидаты,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың доценті*

Қазіргі кезеңде мемлекеттік тілді барлық мамандық бойынша білім алушыларға үйретумен қатар кәсіби бағытта тілді үйрету мәселесі басты өзектілікке айналып отырғаны баршаға мәлім. Қазақ елінің әлемдік қауымдастықта беделінің артуы мен шетелдік мамандар арасындағы халықаралық байланысының нығаюы білім алушы жастардың кәсіби тілді толық меңгеруіне жол ашуда. Мемлекеттік тілді кәсіби деңгейде меңгерту мәселесі – бүгінгі таңда аса өзектілікке ие болды.

Кәсіби тілді мемлекеттік саясаттан бөліп қарастыруға болмайтынын осыдан көруге болады.

Кәсіби бағытта тілді меңгертуге арнайы бағдарламалар жазылмаса да жоғары оқу орындарындағы мемлекеттік тілді меңгеруге бағытталған типтік бағдарлама негізінде мәселе жүзеге асырылады.

Тіл үйренушілермен мәтін арқылы жұмыс істегенде негізге алар мәселе өте көп. Олардың негізгісі – прагматикалық тұрғыдан мәтінге талдау жасау. Сөз құдыреті өте қуатты қару болғандықтан да мәтін тіл үйренушіге тікелей әсер етеді. Мәтін функциясы не қызметі- ол оның қолданылуы.

Прагматика – сөздің қолданылу аясы туралы ғылым. Ол мәтін мен сөзді қолданушы мақсатының бірлігінен тұрады. Кез келген сөзде атомдық бөлшек болатынындай, сөз құдыреті – әлемдік сананы, тілдік сананы өзгерту күшіне ие болады.

Тілдік орта ретінде біз бұл жолы арнайы әлеуметтік топты алмадық. Түрлі әлеуметтік желідегі сөз құдыретіне прагматикалық талдау жасай отырып, тіл үйрену мүмкіндіктерінің артуын түсіндірмекпіз.

Мәселен, оқулықтар мен оқу құралдарында автор мәтін арқылы кімге және не үшін жазатыны анық болса, әлеуметтік желі қолданушылар үшін мәтін кімге арналғаны маңызды емес.

Кеш батқан кезде бір әлеуметтік желіде отырған адам тышқан мен мысық суретін желіге қояды да, бір мәтін жазады. Жазған мәтіні елге ұнауы маңызды емес, ол өз пікірін жазады. Алайда, бұл суретке және мәтінге түрлі пікірлер жазылады. Біреулері мысықтың жағымсыз хайуан екенін айтып, арам, лас, пасық, тышқан жегені болмаса берер пайдасы аз екенін көрсетсе, енді бірі – мысықтың пайғамбар сыйлаған мақұлық екенін айтады. Талас басталады. Автордың ойы айдалада қалып, ел мысық пен тышқанның пайдасы мен зияны туралы айтысады. Осы арада тіл үйренуші адам да өз ойын жазады.

Міне, енді нағыз тіл үйрену мен үйретуші арасындағы жіпсіз байланыс осы жерде көрініс табады. Бірі мысық туралы орыс тіліндегі ойын қазақшаға аударады да жазады; екіншісі, екі тілде аралас жазады; үшіншісі болса, таза қазақ тілінде, шұрайлы тілмен жазып, не айтса да өз ойын тамсандыра жеткізеді; ал енді бірі – сөзбен емес, смайликтермен суреттерді сөйлетеді.

Мұндағы тіл үйренуші екі тілді бірдей араластыра жазған адам осылардан үйренеді.

Алғашқы айтушы ойына кейінгілер қатысуын прагматика ғылымында кім, кімге, қашан, не туралы, неге деген сауалдар тастап отырғанын мәтіннің негізгі кілті десе де болады. Осыдан көркем мәтінге айналмаса да жай репликалық лебіз де прагматикалық сипат алады. Нағыз оқырманын тапқанша алдымен лебіздер түзіледі де, нақты кімге бағытталғаны белгісіз болса да біртіндеп адресантка бағыт алады.

Смайликтермен сөйлесу арқылы кейінгі кезде ым тілінің ролі де артып келеді. Бұл да автор мен сөз бірлінің өзінше бір тандемі сияқты қабылдануда. Жастар арасында түрлі эмоцияны тек сурет тілімен жолдау кең өріс алған.

Мәтін сұрыптауда заң мамандығына қатысты арнайы таңдап алынған мәтін тілі ерекше қызығушылық туғызады.

Баршамызға белгілі болғандай, заңгерлер тілі бір ғана күнде қалыптаспайды. Алайда, орыс тілінің функционалдық қызметі әлі де үстем болып тұрған мемлекеттік-әлеуметтік саланың бірі осы – заң саласы болады. Студенттердің көптеген ғылыми әдебиеті де орыс тіліндегі басылымдардан, шетелдік ғалымдардың орыс тіліне аударылған оқу-әдістемелік құралдарынан тұрады. Осыдан келіп, мемлекеттік тілде заң шығарудан бастап іс жүргізудегі қиындықтар орысша ойлау мәселесімен астасып жатады. Мәселен, *отобрать лицензию, приобщить к делу, составить протокол, причинить вред, доказать виновность, осуществлять надзор* тіркестері орыс тілінде *взять лицензию, присоединить к делу, сделать протокол, делать вред, доказать виновность, проводить надзор* түрінде қолданылмайды. Ал, ендеше неге ол тіркестер қазақ тілінде әр түрлі қолданыста болуы керек? *Отобрать лицензию – рұқсаттаманы (лицензияны) кері шақыру – алып қою; приобщить к делу – іске қоса тіркеу – іске қосымша тіркеу; доказать виновность – кінәсін дәлелдеу – кінәсін мойындату; осуществлять надзор – қадағалауды жүзеге асыру – қадағалауды іске (іс жүзіне) асыру* деп қалыптаспай отырған тілдік стандарттарды көрсетеді.

Сөйлеу тілінде орыс тілінде *убить, лишить жизни – прикончить; мошенник – проходимец; лицо – рожжа, морда; кушать – жрать, хавать, слопать; замолчать – заткнуться;*

толкаться – пихаться; доносить – настучать; влюбиться – втюрииться; обманывать – врать, надуть; деньги – бабки, капуста; подделка – липа, фальшивка; аферист – проходимец, жулик, прохиндей; расторжение брака-развод; умышленно-нарочно; командировать – послать; уведомить – сообщить т.б. сөздер жарыспалы қолданылса да жазба тілде ресми-іскери стильде тек алдыңғысы ғана қолданылады. Бұл қалыптасқан үрдіс. Ал қазақ тіліндегі заң әдебиеттері мен заңнамаларда тіпті келеңсіз қолданыстардан көз сүрінеді. Мұның өзі заң саласында лексикалық стандарттардың әлі қалыптаспағанын көрсетеді.

Кітаби, бейтарап және сөйлеу тілі лексикасы арасында жаргондардың алар орны ерекше. Қай халықтың болмасын өзіндік сөз қолдану ерекшеліктеріне сәйкес жаргон сөздері болады. Студенттер де тілдік ортаның белсенді мүшесі болғандықтан өзіндік жаргондарға, олардың қалыптасуына үлес қосады. *Хвост, завалить экзамен, шпоры, окно, задолженник, училка, летник, повторник* т.б. сөздер орыс тілінде қалыптасқан студенттік жаргондардың бір үлгісі десек, қателеспейміз. Ал осы сөздерді қазақша жаргон ету мүмкін емес, сол себепті де олар орыс тіліндегідей қолданылады. Бұл жаргондарды қазақша қолданудың еш қажеттілігі жоқ, ол тура аударылса, мағынасын дәл жаргон түріндегідей бермейді. Әр түрлі маман иелерінің өз кәсіби сөздерімен қатар жаргондары да болады. Мәселен, *оқытушы – мұғалімдердегі «окно» – сабақ кестесіндегі бос уақытты айтса, дәрігер – хирургтер көптеген жарақат алған науқасты «сложный череп» (күрделі бас қаңқасы) дейді.* Мұндай жаргондар заң бұзушылар арасында жиі кездеседі. Мысалы, *перо – пышақ, конверт – қап немесе киім-кешек салынған дорба, фара – көз, поперхнуться – ұрлығын істеп үлгермей қалу, пацан – түрмеде беделге ие жас жұмсалышы шауыпкел адам; пахан – қылмыстық топ басшысы, бригада – қылмыстық іспен айналысушы топ мүшелері, западло-түрме ішкі тәртібін бұзу; легавый – заң орындарына айтып қоюшы; писарь – қалтаны не сумканы кесіп тонаушы; телка – қыз; дело – қылмыстық іс; лох – қолынан іс келмейтін бос адам; базар – әңгіме; наезжать – сөзбен тиісіп кірісу* т.б. Заң мәтіндерінде, баспасөз бетіндегі қылмыс әлемі туралы мақалаларда бұл сөздер аудармасыз беріледі, олар өз бояуын аударма тілмен жеткізе

алмайды. *Мент, мусор, счетчик, крыша, танк, разборка, кинуть, беспредел, бардак, терпила* сөздері де қылмыс әлемінің өзіндік жаргондары. Бұл сөздерге қоса заң қызметкерлері арасында қолданылатын кәсіби жаргондар да баршылық. Мысалы, *износ (износивание) – әйел зорлау ісі; подснежники – қар ерігенде табылатын қысқы мәйіттер; важняк – аса қауіпті әрі ауыр қылмыстарды тергеу ісімен айналысушы заң қызметкері; висяк, глухарь – ашылуы қиын немесе мүлде ашылмайтын қылмыстық іс, громкое дело – атышулы іс, ксива – қызметтік куәлік; проходить по делу – тергеуден өту; пришить дело – қорқыту арқылы істі басқа адамға жабу; замочить – жою; вешдок – заттай айғақ* т.б. Бұлардың бірсыпырасы орыс тілінде *воровское арго* деп аталады, қазақша қылмыс әлемінің сөздері, яғни кез келген адам түсіне бермейді.

Заң мәтіндері, өз кезегінде, жоғарыда айтылған жаргондарды баспасөзден аударып беруге тырысады, алайда, одан оның эмоциялық бояуы бәсеңдеп, түсіндіруі тиіс көп сөзділікке барады.

Жоғарыда келтірілген мысалдар орнына *майталман, кәнігі, құныққан, әдетке айналдырған, кәсіби, баукеспе, шауыпкел, нөкер, жандайшап, шоқпар, қолишоқпар, сілімтік, міскін, айдауыл, жасауыл, бақауыл* сөздері қолданылады. Осы сөздер арқылы заң тіліне ерекше бояулар беріледі. «*Аз елге басшы болма, Дайын асқа бақауыл болма*» деген қазақ макалы бар. Бақауыл- бөлуші, үлестіруші, құйып беруші, ыдысқа салушы, қадағалаушы, жеткізуші деген мағынадағы сөз. *Құқық қорғау органдарына нелер жатады?* деген сауалға қатысты сот органдары, прокуратура органдары, әділет органдары мен мекемелері, тергеу және алдын ала тергеу органдары, салық және қаржы, кеден органдары деген сөз тіркестері арқылы кәсіби тіл байлығы қоры күннен күнге толықтырылады. *Өкілетті мемлекеттік органдарға* заң мекемелері, заң шығару органдары, жергілікті өзін өзі басқару органдары мен жергілікті басқару органдары жатады. Ал заңдық күші бар нормативтік актілерге: Президент жарлықтары мен үкімет қаулылары жатады. *Тәртіптік жазалау түрлері:* ескерту, сөгіс, жеке еңбек келісімшартын бұзу кіреді. *Қызметтік қару түрлеріне* шолок қару, тапанша, ұзын дүмді тегіс және кесілген қару; *сот*

сараптамасына енетін түрлерге алғашқы, комиссиялық, кешенді, қосымша, қайта сараптамалар кіреді. *Жылжымайтын мүлік түрлері*: жер телімдері, ғимараттар, көп жылдық өсімдіктер, жермен байланысты басқа да мүліктер; *құнды қағаздарға*: облигация, коносамент, акция, заем, пай т.б. жатады. Аталмыш сөз қолданыстары мәтіндерді мазмұндауда жүзеге асырылады, іс тоқтатылады, жауапқа тартылады т.б. сөз тіркестері жүйелі қолданылады.

Етістікті және есімді сөз тіркестерімен жұмыс істеу үшін мәселені талдау, талқылау, парламентке жолдау, іс қарау, құжат толтыру, іс қозғау, күш көрсету, біржолғы жәрдем, өкілеттік беру, қос азаматтық, кеден алымдары т.б. қолданылады. Бұл тіркестердің әрқайсысымен сөйлем құрастыра отырып, студентпен белсенді жұмыс жүргізуге болады.

Соңғы кезде қазақ тіліндегі заңдардың қоғамда қолдануға қолайлы, тиімді болуы үшін олардың бірінші кезекте сапалы жазылуы талап етіледі. Кейбір заңдардың мәтіндеріндегі ойды түсіну қарапайым халыққа қиын түсетіні де рас. Заң саласында орыс заңгерлері С.С.Алексеев, И. Грязин, С.А.Боголюбовтің еңбектерімен қатар Н.А.Власенконың «Құқық тілі» (1997), А.С.Пиголкиннің редакциясын басқаруымен «Заң тілі» (1990) атты іргелі зерттеулері арнайы заң мәтіндерінің, заңнамалық актілердің тілін, қылмыс әлемі лексикасын қарастырды.

Қылмыс туралы мәтіннің тілдік қабылдану, пайымдау ерекшелігі тұрғысынан сөз ете отырып, оның көпшілік қолданысына негізделіп жасалған мәтін болғандықтан, күнделікті құқық саласының өмірінде жиі пайдаланатындықтан, екіншіден, қабылдауға икемді, жеткізу жағы сапалы болғаны орынды. Бұл тұрғыдан осы қылмыстық құқық мәтіндері арқылы ойлау мен тіл бірлігін екінші қырынан қарастыра отырып, яғни, ойдың тілде берілу деңгейін оның қабылдаушы тарапынан қабылданушы деңгейін қарастыра отырып дәлелдеуге болады. Тіл қандай да бір ойды жеткізу құралы екені белгілі. Бұл оның негізгі қызметі болып саналады. Тілші-ғалым З.М.Шаляпина «тілдің белгілі қызметті атқарып, ойды жеткізуі барысында «мағынамәтін» моделдерінің арасындағы байланыс қатаң сақталады», – дегені осы орайда орынды айтылған [1, 25 б.].

Тіл арқылы берілген ойды беруге негізделген мәтіннің қабылдануы оның түсініктілік деңгейіне байланысты. Түсініктілік деңгей туралы Г.Е.Крейдман, А.К.Поливанова еңбектерінде айтылады. «Бір мәтіндер жеңіл түсініледі, екінші мәтіндер қиындықпен түсіндіріледі, ал үшіншілері «түсініксіз мәтіндерге» жатады», – дей келе, ішкі құрылымдық тілдік құралдардың орналасу тәртібімен байланысты екенін айтады [2, 191 б.].

Заң мәтіндері, оның ішінде, қылмыстық кодекс мәтіндері ойды беру тұрғысынан суық қабылданатын ерекшеліктерге толы келеді. Заң мәтіндері жекелеген салаларға қатысты құқықтар мен ерекшеліктерді анықтап берумен шектеледі. Жеке сала мәтіндермен салыстырғанда қылмыстық құқық кодексінде тікелей барлық қылмыс түрлерін қамти отырып, сол қылмыс түрлері жасалған жағдайда соларға қатысты қарым-қатынасты реттеп беретін болғандықтан қылмыстық кодекс мәтіндерінің тілі барынша суық үдерісте жазылып, тыңдаушы немесе оқушы тарапынан да сол бағытта қабылданады.

ҚР Қылмыстық кодексінің 56-бабының 4-тармағында: «Қылмыс жасауға дайындалғаны үшін және қылмыс жасауға оқталғаны үшін өлім жазасы мен өмір бойы бас бостандығынан айыру тағайындалмайды», – деген бап мәтінінде болымсыздық мағынада жазылған сөйлемнің өзі суық қабылданады [3, 280 б.].

Қамау, оқшаулау, мәжбүрлеу, кісі өлтіру, өзін-өзі өлтіру, өзіне-өзі қол салу, әскери қызметтен жалтару, ұрып-соғу, психикалық зардап шегу, зорлау, науқасқа көмек көрсетпеу т.б. суық стильді сөздер мен сөз тіркестері халық арасында «жаман» ұғымын түсіндіруге бағытталады.

Заң мәтіндері ресми мәтіндер қатарына жатады, сондықтан да лексикалық тұлғалар қайталанып келе береді. Бір мәтіннің бойындағы ұдайы қайталанатын тұлғаларды «сериялық қолданыстар», «стандарттар», «біртектілік, штампты» деген атаулармен беруге болады [2, 230 б.]. Бұл ресми-іскери стильдің басты сипаты болса, заң мәтіндеріндегі міндеттеуші пайымдау да осы қайталанба сөздерді басшылыққа алады. *Айқындау, қолдану, жүзеге асыру, шектеу, болып табылады, босатылады, құқылы, жауапқа тартылады* т.б. сөздер мен сөз тіркестері заң мәтіндеріндегі «жауаптылық» пайымдауын көрсету үшін

колданылады. Немқұрайдылық, салғырттық сөздерінің заң мәтіндерінде қолданылуы қазақ тіліндегі салақтық сөзінің орнына қолданылып, «жауапсыздықпен қарау» мағынасының прагматикалық мәнін аша түседі, бұл небрежність, халатность сөздерінің мағынасын толыққанды түсіндіреді.

Қылмыс – қоғам айнасы болса, адам қоғамы қылмыссыз болмайды. Қылмыстан жирендіру мақсатында суық қабылданар сөздер көп ретте тәрбиелік мәнге ие болады. Зинақорлық, жезөкшелік, жеңгетайлық, әлімжеттік т.б. сөздер жай сөз емес, терминге айналған. Бұл сөздер қатарын бітімгершілік (медиация) термині де толықтырды. Жауапкер сөзінің орнына ертеде құныкер сөзі қолданылған. Заң мәтіндері тым қарапайым жазылуы мүмкін емес, өйткені ол ойдағы дәлдік пен нақтылықты басқаша түсіндіре алмайды, эмоция-экспрессиясыз жинақы жеткізу үшін де тілдегі ойды қабылдау ерекшелігіне прагматика тұрғысынан қарау керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1 Шаляпина З.М. К проблеме моделирования языковой компетенции и языковой деятельности человека в рамках общей модели языковой действительности // Референция и проблема текстообразования. – М.: Наука, 1988. – С.214-232.

2 Крейман Г.Е., Поливанова А.К. Дедуктивная правильность текста // Референция и проблемы текстообразования. – М.: Наука, 1988. – С. 191-213.

3 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. – ҚР заңы. – Алматы: Жеті жарғы, 1997. – 280 б.

ХИКАЯЛЫҚ ДАСТАНДАРДЫҢ ЖАНРЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІГІ

Шегебаев Айбек

2 курс магистранты

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Жалпы дастан жанры XVIII ғасырда пайда болып, XIX ғасырда кең қанат жайып дамыды. Қазақ дастандарын генезисі жағынан мынадай шығармаларға бөлу қалыптасқан: 1) шығыс сюжеттеріне негізделген, 2) аймақтық фольклорлық сюжеттерге құрылған, 3) өмірде орын алған оқиғалар ізімен жырланған шығармалар. Қазақ қоғамы сұранысының өзгеруі түрлі тарихи-саяси және әлеуметтік жағдайларға байланысты өзгерістеріне байланысты ауызша-поэтикалық болды. Өмір –

МАЗМҰНЫ

I. ПРОФЕССОРЛАР ХАСАН КӘРІМҰЛЫ МҰХАМБЕТ ПЕН АЙТБАЙ АЙҒАБЫЛҰЛЫ ТУРАЛЫ

<i>Сағындықұлы Б.</i> Кемел парасат иесі.	3
<i>Тасымов А.</i> Көрнекті ғалым Айғабылұлы Айтбайдың ғылыми мұралары жайында бірер сөз.	5
<i>Тасымов А.</i> Белгілі түркітанушы ғалым, абзал азамат, ұлағатты ұстаз Хасан Мұхамбет-Кәрімнің 85 жылдығына арналады.	9
<i>Момынова Б.</i> Ұстазға деген құрметпен.	12
<i>Салқынбай А.Б.</i> Мамандыққа адалдық.	20
<i>Кәрімов Х.</i> Кәрімов және қазіргі қазақ диалектологиясының мәселелері.	26
<i>Кұлжанова Б.</i> Шоқтығы биік ұстаз.	32
<i>Егізбаева Н.Ж.</i> А. Айғабылұлы қазақ тіл білімі салаларын оқыту жайында.	34
<i>Саткенова Ж.Б.</i> Тілші, ғалым Хасан Кәрімұлы Мұхамбет ғылыми зерттеулерінің теориялық және әдістемелік сипаты.	39

II. ТІЛДІ ЗЕРТТЕУДІҢ КОГНИТИВТІК, ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНЫМДЫҚ, СОЦИОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ФУНКЦИОНАЛДЫ ЗЕРТТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

<i>Ақымбек С.</i> Еліктеу сөздердің фоносемантикалық мәселесі.	43
<i>Амантай Т.</i> Жағымды эмоциялар тудыратын соматикалық фразеологизмдер және олардың прагматикасы.	50
<i>Аметова С.</i> Метафорадағы комбинаторлы өзгерістер.	55
<i>Алиева Д.Б.</i> Қазақ этнонимдерінің қолданысындағы ұлтты ұйыстыру идеясы туралы ақпараттар.	61
<i>Аязбаева С.</i> Қазақ тілі журналдарының буын тұрқын модельдеуі.	68
<i>Әбутәліп О. М.</i> Қазақтың күнтізбесіндегі этномәдени мәнділіктер.	76
<i>Әлкебаева Д.А.</i> Сөйлеу стратегиясы мен тактикасы.	83
<i>Әмірақынова Г.А.</i> Қазақ әзілдерінің танымдық ерекшеліктері.	88
<i>Бегалиева Л.Б.</i> Егістік арқылы жасалған мезгіл мәнді синонимдер.	94
<i>Болат Р.</i> Адамдардың жас ерекшелігіне байланысты мезгіл ұғымдарының түр-түспен ассоциациялануы.	101
<i>Ебелекбаева Ә.Қ.</i> Интонацияның функциясын суперсегментті деңгейде қарастыру.	112
<i>Жұмағұлова А.Ж.</i> Қазақ баспасөзі және сөз мәдениеті.	121
<i>Зайсанбаев Т.Қ., Шойбекова Ә.Ж.</i> Қосарлы еліктеуіш сөздердің дыбыстық ерекшеліктері.	127
<i>Иманалиева Ғ.Қ.</i> Лепті сөйлемдердегі коммуникативтік мақсат.	134
<i>Қарабалына А.</i> Бұқаралық ақпарат құралдарында прецеденттік тақырыптарды қолданудың лингвомәдени заңдылықтары.	143
<i>Құдасова А.</i> Салт-дәстүр атауларының уәжділігі мен семантикасы.	147
<i>Лебаева А. Ж.</i> Аргументтік дискурс және оның бағалау лексикасын талдау.	152

<i>Назарова Ә.Н.</i> Гендерлік лингвистиканың зерттелу бағыты мен танымдық негізі.	158
<i>Наурызбекова С.Н.</i> Сағи Жиенбаев лирикасындағы автор бейнесінің тілдік көрінісі.....	161
<i>Нұрмұхан Ә.С.</i> Қазақ әдебиетіндегі «күлкінің» эмоционалдық-сезімдік көріністі беруі.	170
<i>Оспан Ә.</i> Адамдардың жас ерекшелігіне байланысты көңіл-күй ұғымдарының түр-түспен ассоциациялануы.....	174
<i>Өмірбекова Р.Қ.</i> Етістіктің категорияларының сөйлемде қолданылу принциптері.	183
<i>Таңсықбаева Б.А.</i> Үстеу сөзжасамдық жұрнақтарының өзіндік ерекшеліктері.	191
<i>Тасимова С.</i> Әскери терминдердің стилі.....	199
<i>Тулекова Г.Х.</i> Әлеуметтік-аффектілік игерудің нәтижесі – когнитивтік-танымдық игерудің нәтижесі.	201
<i>Үкібаева М.</i> Тәуелдік жалғауының пайда болуы.	209

II. ТІЛДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ: ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

<i>Әміреев Н.Ә.</i> Өзге тілді студенттердің шығармашылық құзыреттілігін қалыптастыру.....	215
<i>Күркебаев К.К.</i> ҚР ЖОО көптілді оқыту мәселелері.	225
<i>Қарабаева Х.Ә.</i> Тіл үйретуге бағытталған оқу құралдарының мазмұндық, құрылымдық сипаты.	231
<i>Малик М.М.</i> Сөйлеу актілерінің әлеуметтік желілердегі көрінісі.	237
<i>Мамаева М. Қ.</i> Сөйлемнің анықтауыш мүшесі мен айқындауыш мүшесін салыстырып өту тиімділігі.....	244
<i>Махмудова С.М.</i> Тілдік жоғары оқу орындарының студенттеріне саяси дискурстың грамматикалық аспектісін үйретуде блог технологиясының тиімділігі.	250
<i>Мәнкеева А.</i> Түр-түстердің ассоциациялану ерекшелігінің медицинада қолданылуы.....	259
<i>Naraliyeva R.T., Bissenbayev A.K., Dosanov B.I.</i> Search and researches of innovative priorities in teaching kazakh in the polylingual sphere.....	265
<i>Нуртазина А.О.</i> Қазақ тілі сабақтарында ойындарды қолданудың тиімділігі.	273
<i>Омарова Б. А.</i> Студенттердің ауызша сөйлеу тілін дамытуға бағытталған жаттығу түрлері.	280
<i>Сансызбаев Ө.Т.</i> Әлеуметтік желілердегі сөз мәдениеті сын көтермейді.	285
<i>Сарсенбаева А.О.</i> Мәдени құзыреттілікті қалыптастыруда мәтінді пайдалану технологиясы.....	290
<i>Шыныбекова А.К.</i> Қазақ тілін үйрету мақсатында заң саласы мәтіндеріне прагматикалық талдау.....	300
<i>Шегебаев А.</i> Хикаялық дастандардың жанрлық ерекшелігі.	307